

Mikrofizika moći

Petrović, Petar

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:659215>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij sociologije i hrvatskoga jezika i književnosti

Petar Petrović

Mikrofizika moći

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Anita Dremel

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Katedra za sociologiju
Preddiplomski studij sociologije i hrvatskoga jezika i književnosti

Petar Petrović

Mikrofizika moći

Završni rad

Znanstveno područje: društvene znanosti; znanstveno polje: sociologija;
znanstvena grana: posebne sociologije

Mentorica: doc. dr. sc. Anita Dremel

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno izradio i da u njemu nema preuzetih dijelova tekstova tuđih radova bez označenog izvora.

Vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj završni rad u mrežnoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Osijek, 30. lipnja 2020.

Petar Petrović, 0122226111

Sažetak

Analiza društvene moći u sociologiji trajno je prisutan interes, od klasičnih autora različitih paradigmatičkih oznaka (Durkheim, Weber, Marx) do brojnih suvremenih pristupa. U ovom je radu cilj dati pregled glavnih socioloških teorijskih i istraživačkih pristupa moći, s posebnim naglaskom na naslovni pojam mikrofizike moći i na rad Michela Foucaulta. Važna je posebnost njegova pristupa analizi problema moći da odbacuje uvriježene tradicionalne pristupe i otkriva tehnologije discipliniranja kojima se učinkovito provodi društvena kontrola u cijelom društvu na različitim razinama. Pojmom mikrofizike moći želi se naglasiti da je djelovanje moći posvuda i da nije uvijek uočljivo i vidljivo, nije u apstraktnim entitetima poput države ili zakona, već je u podlozi samog postojanja i odvija se putem gotovo svih normaliziranih i naturaliziranih društvenih praksi. Mikrofizika moći dakle opisuje nevidljive ili teško vidljive silnice uspostave i reprodukcije društvene moći uz pomoć različitih složenih i latentnih mehanizama. Za Michelom Foucaultom ostalo je golemo teorijsko naslijeđe u velikom broju različitih društvenih i humanističkih znanosti, a u sociologiji je vjerojatno, uz diskurs, njegov najcitiraniji doprinos vezan uz arheološke i genealoške analize (mikrofizike) moći. Arheologiju i genealogiju Foucault je koristio kao metode kako bi tražio temelje koji su omogućili uvjete postojanja znanstvenih disciplina, raznih institucija i praksi te njihova legitimiteta. Ipak, uvijek je naglasak stavljao na sadašnjost pa je tako nastao i epitet „povjesničar sadašnjosti“.

Ključne riječi: Foucault, mikrofizika moći, arheologija, genealogija

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Pregled klasičnih socioloških pristupa moći	2
2.1. Weberov pristup moći	2
2.2. Funkcionalistička perspektiva, Talcott Parsons i koncepcija moći varijabilnog zbroja .	3
2.3. Marksistički pristup moći	5
2.4. Teorija elita.....	6
2.4.1. Elita moći – Charles Wright Mills	7
3. Ideje Michela Foucaulta i utjecaji na njega.....	8
3.1. Strukturalizam i poststrukturalizam.....	8
3.2. Nietzsche	9
3.3. Arheologija znanja.....	10
3.4. Genealogija moći.....	11
3.5. Diskurs.....	12
3.6. Panoptikon.....	13
4. Mikrofizika moći.....	14
4. Zaključak.....	17
6. Popis literature.....	19

1. Uvod

Pojam moći neupitno je važan te teorijski i istraživački intenzivno prisutan u sociologiji od njezinih početaka do danas, što već dostaje za motivaciju studenta sociologije. Ipak, najveći utisak koji je pokrenuo motivaciju za pisanjem ovoga rada ostavio je Michel Foucault i njegov pristup moći koji se konkretizira u pojmu nositelju ovoga rada, mikrofizici moći. Foucaultova cjelokupna angažiranost oko demistifikacije znanosti i institucija očituje se u mikrofizici moći te je cilj u ovome radu, uz pregled relevantnih pristupa moći klasičnih autora, poput između ostalih Durkheima, Webera, Marxa, Millsa itd., ukazati na kritički odmak i novost u radu Michela Foucaulta kako bi se pojam mikrofizike moći mogao jasnije razumjeti.

Na početku se daje pregled osnovnih pristupa pojmu moći u različitim sociološkim teorijama kao što su primjerice funkcionalistička i marksistička, pri čemu je glavni izvor poglavlje *Moć, politika i država* iz knjige *Sociologija: teme i perspektive* (Haralambos i Holborn, 2002), za koju Rade Kalanj (2010: 192) ističe da ima „svjetsku akademsko-udžbeničku reputaciju“. Zatim će se smjestiti doprinos Michela Foucaulta unutar sociologijske teorije, pri čemu će naglasak biti na razjašnjenju Foucaultova strukturalističkog i poststrukturalističkog smjera rada. Posebno ćemo obraditi pojmove kao što su *arheologija znanja, genealogija moći, politička tehnologija tijela i diskurs*. Navedeni pojmovi, uz filozofske utjecaje na Michela Foucaulta, zadobit će živahniju obojanost i kontekstualiziranost detaljnijim opisima Foucaultova života. O mikrofizici moći kao središnjoj temi ovog završnog rada najviše smo crpili iz djela Michela Foucaulta *Nadzor i kazna* (1994) te intervjuja *Mikrofizika moći* iz knjige *Znanje i moć* koju su priredili Burger i Kalanj. Struktura rada sastoji se od pregleda pristupa moći u Weberovu djelu, funkcionalističkoj paradigmi, marksističkim konfliktnim pristupima te teoriji elita u prvom poslijevodnom poglavlju. Zatim se u trećem poglavlju pojašnjavaju ključni pojmovi i faze koji su obilježili Foucaultov rad da bi se naposljetku posebno predzaključno poglavlje posvetilo mikrofizici moći.

Rezultati ukazuju na to da se djelovanje društvene moći i kontrole razvija u smjeru sve finijih i manje primjetnih uobičajenih životnih praksi, pomičući se od uočljiva kažnjavanja tijela i represije prema odgajanju duše i kapilarnoj disciplini.

2. Pregled klasičnih socioloških pristupa moći

2.1. Weberov pristup moći

Nedvojbeno je kako Max Weber pripada krugu najvećih mislilaca 20. stoljeća na području društvenih znanosti, a posebice sociologije (Pavlović, 2010). Značajna zapažanja prilikom deskripcije društvene moći možemo zahvaliti upravo Maxu Weberu koji je definirao moć kao „izgled jednog čovjeka, ili određenog broja ljudi, da provedu svoju volju u okviru zajedničkog djelovanja, čak i unatoč otporu ostalih koji u tom djelovanju sudjeluju“ (Haralambos i Holborn, 2002: 588). Njegovu definiciju na gotovo isti način donosi i rječnik sociologije, gdje stoji da je moć „vjerojatnost da će neka osoba u društvenome odnosu moći, unatoč otporu, provesti svoju volju pri ostvarenju ciljeva svoga djelovanja“ (Abercrombie, Hill i Turner, 2008: 213). Dakle, naglasak je na vjerojatnosti da se provodi vlastita volja i onda kada nailazimo na svoje antagoniste. Kalanj ističe važnost onoga što Weber dodaje svojoj definiciji kada kaže kako je pojam moći „amorfan sa sociološkog gledišta“, ali i dodaje kako čovjekove osobine kao i „sve moguće konstelacije mogu čovjeka učiniti kadrim da u danoj situaciji provede svoju volju“ (Kalanj, 2010: 200). Dakle na ovome mjestu Kalanj naglašava kako Weber otjelovljuje pojam moći i naglašava amorfnost, ali i ukazuje na konkretizaciju moći u ljudskim osobinama i konstelacijama.

Vukašin Pavlović tumači kako je pojam moći sama jezgra političke sociologije dok će Vjeran Katunarić reći kako je „fenomen moći u središtu Weberove sociologije u cjelini“ (sve u Pavlović, 2010: 48). Isto tako Pavlović naglašava kako je neophodno poznavati Weberovu sociologiju vlasti kako bi se „jedna od najutjecajnijih teorija moći“ mogla razumjeti (2010: 48). Jedno od ključnih mjesta aplikacije Weberove teorije moći zasigurno je pitanje načina i oblika društvene legitimacije vlasti te je i sama Weberova sociologija vlasti najpoznatija upravo po trima tipovima legitimacije vlasti (Pavlović, 2010). Kada opisuje tri izvora legitimacije vlasti (karizmatička, tradicionalna i racionalno-legalna), Weber naglašava kako se radi o idealnim tipovima te da se u stvarnosti nikada ne ostvaruje savršeni oblik bilo kojeg tipa vlasti (Haralambos i Holborn, 2002)¹. Vladimir Gligorov također će naglasiti važnost shvaćanja vlasti kako bi se shvatio Weberov odnos spram moći jer „vlast je kooperativna moć po definiciji“ (prema Pavlović, 2010: 52). Citirajući Weberov naputak o vlasti koji kaže kako „vlašću treba nazivati izgled da će se određene osobe pokoriti naredbi određenog sadržaja“, Pavlović

¹ Opis triju tipova legitimnosti vlasti pogledaj u Pavlović, V. *Diskursi moći* 2010. Politička kultura, Zagreb, Podgorica ili u Kalanj, R. (2005). *Suvremenost klasične sociologije*. Politička kultura, Zagreb.

naglašava esencijalnost termina vlast, njemački *Herrschaft* (Pavlović, 2010: 55), te ističe dvojakost značenja. U užem smislu odnosi se na političku ili upravnu vlast, odnosno vlasti države, a šire značenje odnosi se na vladanje i gospodarenje, odnosno silu i dominaciju (Pavlović, 2010: 55). Na kraju Pavlović (2010) zaključuje kako otuda dolazi zaključak da je Weberova politička sociologija upravo sociologija vlasti i dominacije.

Weber će načiniti veliki odmak od Marxove analize, koja društvene razlike temelji isključivo na klasnim razlikama te će reći kako je klasna razlika samo jedna od triju dimenzija kojima se ispoljava društvena slojevitost (Đurić, 1987). Drugu dimenziju društvene slojevitosti Weber opisuje kao društveni ugled dok treća dimenzija predstavlja društvenu moć (Đurić, 1987). O toj trećoj dimenziji Weber je najmanje rekao, ali „mada sam Veber nije učinio ništa više od prvog koraka, on je jasno odredio pravac u kome treba dalje raditi...Veberov pokušaj je poslužio kao polazna tačka gotovo svim novijim pokušajima da se bliže odredi priroda društvene moći“ (Đurić, 1987: 161). Pojam moći i vlasti često se isprepliću i iskazuju kao društveni čimbenici kojima je Weber poklanjao možda i najveću pažnju u svome sociološkome opusu, uz metodološke interese, sociologiju religije i ekonomiju. Kalanj također ističe važnost Weberove tematizacije moći na sociološkome planu te naglašava Weberovu ostavštinu putem teoretskih okvira i koncepata koji su toliko „paradigmatični da ih se ponekad smatra dostatnom osnovom za svaku novu analizu“ (Kalanj, 2010: 199).

2.2. Funkcionalistička perspektiva, Talcott Parsons i koncepcija moći varijabilnog zbroja

Talcott Parson često se naziva vodećim sociologom unutar funkcionalizma kao teorijskog pravca koji je nastao kao odgovor na „marksističke konfliktne teorije društva i političke moći na jednoj i biheviorističke pristupe na drugoj strani“ (Pavlović, 2010). Parsons je ponudio izrazito „funkcionalističko-sistemska teoriju moći“ (Pavlović, 2010), koja se u temeljima razlikuje od načina na koji Weber definira moć. Weber gleda na odnos moći kao konstantni zbroj koji se distribuira nejednako. Kao primjer može poslužiti odnos x-y gdje će x biti ukupna suma nekog poduzeća, a y dio koji prikuplja poslodavac (Heiskala, 2001). Ukoliko poslodavac uspješno zaprijeti premještanjem tvrtke u područje jeftinije radne snage te poveća svoj (y) dio, utoliko će $x - y$ rezultirati da se smanji iznos kojega će zaprimiti radnici, a isto tako ukoliko radnici uspješno organiziraju prosvjed te povećaju iznos koji oni primaju – utoliko će se smanjiti iznos koji prikuplja poslodavac (Heiskala, 2001). Potpuno različita koncepcija pristupu moći bit će ona Talcotta Parsonsa, koji će zagovarati kolektivnu narav distribucije moći, gdje iz sistemske perspektive moć vidi kao medij. Parsonsov pristup poimanju moći rezultat je

njegove opće teorije o prirodi društva koja podrazumijeva pretpostavku kako je vrijednosni konsenzus ključ za održavanje društvenog sustava (Haralambos i Holborn, 2002). Iz njegove opće teorije proizlazi i shvaćanje razlika u moći unutar društva pa će tumačiti kako su svim članovima društva eminentni zajednički ciljevi te da će shodno tome moć biti usmjerena ka kolektivnim ciljevima (Haralambos i Holborn, 2002). Parsons za moć kaže kako je ona „usporediva s bogatstvom, koje je, kao opće društveno dobro, raspoređeno u raznim subsistemima zbog potrošnje ili kao kapital“ (Kuvačić, 1990: 204). Sva sistematiziranost u funkcionalističkom kontekstu teorije Talcotta Parsonsa kao i institucionalna naklonjenost očituju se u četiri uvjeta u kojima Parsons vidi razvoj moći a to su:

1. institucionalizacija vrijednosnog sustava koji legitimira sami cilj, ali i osnovne obrasce funkcioniranja organizacije kojima se taj cilj postiže,
2. regulacija procesa odlučivanja u organizaciji na način da se prihvate opća pravila na čijim osnovama će doći do *lojalne suradnje njenog osoblja i osoblja izvan organizacije o čijoj suradnji ovisi*,
3. svakodnevno jačanje podrške onih osoba čija je suradnja potrebna organizaciji,
4. raspolaganje materijalnim sredstvima, a prvenstveno financijskim (Kuvačić, 1990: 205).

Konačan će rezultat biti obostrano zadovoljstvo i korist te će, prema Parsonsu, uporaba moći obično značiti da svi profitiraju i time će se nastaviti suradnja i recipročnost koji su po njemu nužni za održavanje i dobrobit društva (Haralambos i Holborn, 2002).

I u Rječniku sociologije uviđa se poveznica između novca i moći u Parsonsovoj definiciji, koja kaže da je moć „pozitivna društvena sposobnost za postizanje zajedničkih ciljeva; moć je kao općenita sposobnost da se osiguraju zajednički ciljevi nekog društvenog sustava, poput novca u ekonomiji“ (Abercrombie, Hill i Turner, 2008: 213). Razlike u moći opravdat će kao nužne za postizanje zajedničkih ciljeva koji zahtijevaju suradnju širih razmjera u kojoj su vodstvo i organizacija važni elementi koji opravdavaju zapovijedanje i dodjelu moći jednima kako bi upravljali drugima (Haralambos i Holborn, 2002).

Parsonsova stajališta o naravi i primjeni moći u društvu među sociolozima su ocijenjena kao naivna te kao legitimacija uporabe moći onih koji moć i posjeduju. Nadalje, Parsons nije uočio kako se moć u velikoj mjeri rabi pri promidžbi vlastitih interesa daleko od dobrobiti cjelokupnog društva (Haralambos i Holborn, 2002). Vukašin Pavlović kao najveću će kritiku uzeti onu Anthonyja Giddensa koji Parsonsu zamjera eminentno svojstvo moći, a to je da se

uvijek koristi nad nekim (Pavlović, 2010). Ipak, postoji i dodirna točka Parsonsova stajališta i stajališta Maxa Webera, a tiče se koncepta legitimacije. Parsons također tvrdi kako niti jedan tzv. *input* koji dolazi u politički sistem, kao što su „angažiranje resursa za kolektivnu akciju, potrebe i zahtjevi javnosti, kontrola nad kolektivnim ciljevima i legitimacija za donošenje kolektivnih odluka“ ne predstavljaju moć niti forme moći (prema Pavlović, 2010: 89).

2.3. Marksistički pristup moći

Djela Karla Marxa nastala su sredinom 19. stoljeća da bi kako teorijski tako i praktični utjecaj dosegao svoj vrhunac u 20. stoljeću pa ga se i zbog toga smatra jednim od najvećih mislilaca modernoga doba (Pavlović, 2010). Marxovo prvotno područje interesa jest društvena moć, za čiju će osnovu uzeti moć koja se „prvenstveno konstituira u ekonomskoj sferi društvene reprodukcije“ (Pavlović, 2010: 37). Novac će također imati visoku poziciju prilikom odredbe moći jer za novac Marx kaže ističe kako ima svojstvo da sve kupuje, odnosno da ima moć sveopćeg prisvajanja (Pavlović, 2010). Marx će istaknuti i dva lica koja novac posjeduje (prema Pavlović, 2010: 41):

- a) novac je vidljivo božanstvo koje može pretvoriti prirodna ljudska svojstva u njihovu suprotnost,
- b) on je opća prostitutka, opći svodnik ljudi i naroda.

Marksističke perspektive dijele stajalište teorija elita kako je moć koncentrirana u manjinskom dijelu društva te da vladajući koriste moć pri nametanju vlastitih interesa (Haralambos i Holborn, 2002). Marksističke teorije stavljaju naglasak na društvene konflikte koji nastaju upravo zbog različitih interesa onih koji imaju moć od interesa koje zastupaju oni koji moć nemaju (Haralambos i Holborn, 2002). Za razliku od teorija elita neće širiti koncentraciju moći na nekoliko ključnih pozicija (kao što je Mills primjerice odredio tri ključne pozicije), nego će žarišna točka biti koncentrirana na ekonomske resurse kao glavne izvore moći (Haralambos i Holborn, 2002). Karl Marx tumači da ako želimo pronaći izvor moći onda ga moramo potražiti u rukama onih koji kontroliraju ekonomski aspekt društva, a govoreći o ekonomskoj strukturi kao izvoru moći Marx iznosi dvije ključne točke:

1. U svim klasnim društvima vladajuća klasa posjeduje i kontrolira proizvodna sredstva. Taj odnos prema sredstvima za proizvodnju temelj je njezine dominacije. Iz toga slijedi da bi jedini način da se ljudima vrati moć bilo zajedničko vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju.

2. U komunističkim društvima moć će biti ravnopravnije raspodijeljena među cjelokupnom populacijom, budući da će sredstva za proizvodnju biti u zajedničkom vlasništvu, a ne u vlasništvu pojedinaca (Haralambos i Holborn, 2002).

Još jedan pojam usko povezan s marksističkom teorijom jest pojam *klasne svijesti*, a determiniran je upravo pojmom moći. Naime, marksisti smatraju kako je uporaba moći kroz izrabljivanje drugih definirana kao prisila te se smatra nelegitimnom s obzirom na pokoravanje u situaciji suprotnih interesa onih nad kojima se moć koristi (Haralambos i Holborn, 2002). Ako se kojim slučajem prihvaća moć vladajuće klase - to je dokaz postojanja *lažne klasne svijesti* (Haralambos i Holborn, 2002).

2.4. Teorija elita

U sljedećih će nekoliko redaka pažnja biti posvećena teoriji koja se razlikuje i od funkcionalističkih i od pluralističkih teorija polazeći od toga da je moć u društvu koncentrirana u krugu vladajuće manjine koja medijacijski djeluje kroz državu djelujući na one kojima se vlada. Teorije elita također se razlikuju, tako će se točke razlikovanja odnositi na odgovore na pitanja o poželjnosti vladanja elita kada je u pitanju dobrobit društva; o neizbježnosti vladavine elite; problem će isto tako nastati kada se želi determinirati tko u stvari tvori elitu ili elite (Haralambos i Holborn, 2002).

Teorija elita nastala je na temeljima dvojice talijanskih sociologa koji su smatrali vladavinu elita neizbježnom, a to su Vilfredo Pareto i Gaetano Mosca (Haralambos i Holborn, 2002). Oštro su kritizirali Marxova stajališta o moći i državi odbacujući mogućnost da bi proleterska revolucija mogla dovesti do uspostavljanja komunističkog društva (Haralambos i Holborn, 2002). Prema njihovu stajalištu vladavina elita neizbježna je pojava te se obojica slažu oko toga kako je vladavini elite eminentna superiornost pojedinaca; Pareto će pripisati tim pojedincima lukavost i inteligenciju, a Mosca razvijenije organizacijske sposobnosti (Haralambos i Holborn, 2002). Važno svojstvo koje obojica priznaju jest unutarnja organizacija članova elite kojoj je neorganizirana i fragmentirana masa inferiorna (Haralambos i Holborn, 2002). Važno je naglasiti kako unatoč nepromjenjivosti kao eminentnom čimbeniku elita, ta se organizirana struktura ne treba shvatiti kao statična već kao struktura obilježena tzv. *cirkulacijom elita* (Kalanj, 2005). Gaetano Mosca razvio je tezu koja tumači kako je svim društvenim oblicima svojstvena razlika između klase vladatelja i klase kojom se vlada, a ova prva političku moć drži u svojim rukama koristeći tzv. *političku formulu* „u kojoj dolaze do izražaja ideološki elementi koji legitimiraju njezinu vlast i čine je vjerodostojnom u očima

povlaštenih“ (Kalanj, 2005: 247). Na sličnome tragu je i Paretova teorija koja „smatra da su mase, nošene pretežno iracionalnim i egoističkim interesima, nesposobne za samovladavinu“ te je Paretov termin *elita* zapravo proširenje pojma *klase vladatelja*, kojega iznosi Mosca u svojoj teoriji (Kalanj, 2005: 247).

2.4.1. Elita moći – Charles Wright Mills

Moć je prva riječ kojom Mills započinje knjigu *Elita vlasti* (1964) kada govori o ograničenoj moći svojstvenoj običnom i kako Mills kaže sitnom svijetu. Mills članove elite opisuje kao pripadnike tzv. *viših društvenih krugova*, a njihova svojstva su da se „međusobno poznaju, sreću na društvenim i poslovnim skupovima“ te će ta svojstva kasnije utjecati prilikom donošenja odluka da jedni s drugima računaju (Mills, 1964: 13). Mills vladavini elite pripisuje institucionalne, a ne psihološke prednosti, pa će tako odbaciti mišljenje o superiornim svojstvima i psihološkim karakteristikama kojima elite dominiraju ostatkom populacije (Haralambos i Holborn, 2002). Mills pokretačku snagu moći elita pronalazi u načinu na koji su institucije strukturirane tako da oni koji su na institucionalnom vrhu monopoliziraju moć te donosi tri ključna mjesta na kojima se to događa:

1. Velike korporacije
2. Vojska
3. Država (Haralambos i Holborn, 2002).

Mills naglašava kako upravo pojedinci koji zauzimaju ključna mjesta moći u tim trima spektrima tvore elitu te ide korak dalje i sugerira kako ti isti pojedinci koji zauzimaju različite točke najčešće dijele zajedničke interese tvoreći „jednu jedinu vladajuću manjinu, koju Mills naziva „*elitom moći*“ (Haralambos i Holborn, 2002: 603). Važno je naglasiti i kako se Millsova teza, za razliku od Moscine, nije sastojala u tome da utvrdi kako je „u svim razdobljima ljudske istorije i u svih nacija jedna stvaralačka manjina, vladajuća klasa, odnosno jedna svemoćna elita bila tvorac svih istorijskih zbivanja“ (Mills, 1964: 25). Mills je smatrao kako takvo pojednostavljeno stajalište koje se ponavlja ne može biti pragmatično kada se želi razumjeti povijest današnjice jer i sam Mills kaže kako definiranje „vladajuće elite kao onih koji, u najmanju ruku, odlučuju o stvarima od krupnijeg značaja ne implicira da su pripadnici te elite uvek i neophodno tvorci istorije, a ne implicira ni to da nikada nisu tvorci istorije“ (Mills, 1964: 25).

3. Ideje Michela Foucaulta i utjecaji na njega

3.1. Strukturalizam i poststrukturalizam

Prilikom pokušaja svrstavanja Michela Foucaulta u određeni kontekst bitan za sociologiju, korišten je u najvećoj mjeri rad Georga Ritzera *Suvremena sociologijska teorija*. Ondje se nalazi nekoliko smjerova koji prate i obilježavaju lik i djelo Michela Foucaulta pa ćemo ga povezivati i sa strukturalizmom (u ranim radovima) i poststrukturalizmom (u kasnijem razdoblju). Relevantnost njegova radu za sociološku teoriju i mnogobrojna uža područja unutar sociologije ostvaruje se u širokom dijapazonu mogućnosti i aktivnosti njegova rada

koje obuhvaćaju metodološke interese... specifične empirijske analize fenomena ludila i azila za mentalne bolesnike, proučavanje medicine i nastajanje kliničke prakse, proučavanje kriminala i zatvorskog sistema, seksa i društvene kontrole seksualnosti (Ritzer, 1997: 365).

Nekoliko različitih epiteta dokumentiraju težinu prohodnosti stopama njegova rada pa se tako najčešće opisuje kao sveobuhvatan i podređen različitim interpretacijama, ali ni sam Foucault nije želio biti zatočen unutar neke sociološke ili bilo koje druge teoretske kutije o čemu govori i njegova izjava: “Nemojte me pitati tko sam i ne tražite od mene da uvijek ostanem isti” (Foucault, 2019: 25). Foucaultu se pripisuju različiti teoretski utjecaji koji nipošto ne mogu biti shvaćeni kao ultimativni pa će tako prostora dobiti Weberova teorija racionalizacije, ali “za Foucaulta ona postoji samo u bitnim točkama, pa je ne treba shvatiti kao neizbježni željezni kavez; uvijek postoji i otpor” (Ritzer, 1997: 365). Za temu ovoga rada važan je i utjecaj marksističkih ideja koje Foucault preuzima, ali ne primjenjuje ih isključivo na ekonomiju nego na veliki broj institucija te će upravo njegov glavni interes više biti za „mikropolitiku moći nego za tradicionalne marksističke interese za proučavanje moći na socijetalnoj razini” (Ritzer, 1997: 365). Foucault se koristi hermeneutikom kako bi bolje razumio socijalne fenomene koji ga interesiraju na način da ne traga za konačnom istinom nego uvijek ostavlja prostora za nove slojeve koje treba istražiti (Ritzer, 1997).

Važno je naglasiti njegov odnos spram već spomenutog strukturalizma, dakle Foucaultov rad obilježava strukturalizam, ali ne „u smislu prihvaćanja formalnog modela upravljanog ponašanja” (Ritzer, 1997: 365). Dakle, Foucault će biti opisan kao poststrukturalist zbog njegova odmaka od strukturalizma napose u kasnijem radu, ali i kao postmodernist jer ako se modernost poveže s pojmovima kao što su racionalnost, svrhovitost, totalizacija, sinteza i

determinacija, onda će zbog suprotstavljenih koncepata kao što je iracionalnost, dekonstrukcija i antiteza Michel Foucault biti postmodernist u pravom smislu (Ritzer, 1997).

3.2. Nietzsche

Nietzsche se spominje mnogo puta kroz govoreni i pisani rad Michela Foucaulta, a „Foucault je prvi puta čitao Nietzschea na plaži u Italiji sa svojim frendom Mauriceom Pinguetom u kolovozu 1953.” (Horrocks i Jevtic, 2004: 60). Za ovaj rad najvažniji je naglasak na njegovu odnosu spram Nietzschea i prihvaćanju interesa za odnos koji postoji između moći i znanja čiju vezu Foucault za razliku od Nietzschea analizira mnogo više sociologijski (Ritzer, 1997). Napisavši ogled posvećen Hyppoliteu naslova *Nietzsche, genealogija, povijest* (1971), Foucault je konstatirao odnos genealogije (o kojoj će nešto više biti riječ u daljnjem dijelu rada) prema povijesti i filozofiji (Horrocks i Jevtic, 2004). U tome ogledu implicitno se naznačuje kako se na tome dijelu Foucault oslanja na Nietzschevu *Genealogiju morala* iz 1887. godine (Horrocks i Jevtic, 2004).

Važno je naglasiti i kako je Foucault mnogo toga posvetio Hyppoliteu za kojega, kada spominje i Marxa i Nietzschea, kaže: „Mislim, međutim, da mnogo toga dugujem i Jeanu Hyppoliteu“ (Foucault, 1994: 140). Ponovno uspostavlja odnos prema povijesti kao objektiviziranom pojmu kada govori: “Riječ je o tome da povijest upotrijebimo na takav način da je zauvijek oslobodimo modela sjećanja, koji je i metafizički i antropološki. Povijest moramo usmjeriti prema protu-sjećanju”(Horrocks i Jevtic, 2004: 98). Time je htio naznačiti kako bi takvim pristupom, takvom poviješću ili genealogijom, identiteti bili razbijeni, demistificirani i prokazani kao maske kroz mnoge intersekcijske vladajuće sustave koji se međusobno natječu za uspostavu vlasti jednog nad drugim (Horrocks i Jevtic, 2004). Dakle nije cilj niti je moguće promatranjem doći do jedne jedine samoostvarene ideje te na tom tragu, ne prepuštajući slučaju interpretacijske pogreške, Foucault naglašava kako “genealogija ne razotkriva korijene našeg identiteta... nastoji ih raspršiti... kako bi otkrila sve diskontinuitete koji nas presijecaju” (Horrocks i Jevtic, 2004: 98). Važnost Nietzschea u poimanju moći i istine naglašava i sam Foucault kada kaže kako je „istina sama po sebi moć“ te upliće politiku i govori: „Političko pitanje dakle nije zabluda, iluzija, otuđena svijest ili ideologija; to je istina sama. Otuda važnost Nietzschea“ (Foucault, 1994: 162).

3.3. Arheologija znanja

Michel Foucault završio je dvije teze koje je odlučio prijaviti na pariškoj Sorbonni te je ponudio dopunsku tezu o Kantu u kojoj je prvi put upotrijebio pojam *arheologija* referirajući se na razdoblje povijesti kojemu se neprestano vraćao. Termin *arheologija* doveden je u vezu s diskursom te predstavlja „skrivenu mrežu spoznaje koja određuje svaki znanstveni diskurs i definira što se može a što ne smatrati znanstvenim - proces otkrivanja tih slojeva Foucault naziva arheologijom” (Horrocks i Jovetic, 2004: 60). Koncept *arheologija znanja* pripada početnim radovima o metodologiji, a njime Foucault nagovještava kako će predmet njegova interesa biti „cjeline znanja, ideja, i načina raspravljanja” (Ritzer, 1997: 366). *Arheologija znanja* koncept je koji je nastao tako što je Foucault tražio nešto čime bi se suprotstavio kako samoj povijesti tako i povijesti ideja za koje drži kako su obilježene pretjeranom racionalnošću u svojim težnjama uspostavljanja „suviše jasnog kontinuiteta u historiji znanja” (Ritzer, 1997: 366).

Na ovome mjestu jasan će biti strukturalistički aspekt jer Foucault počinje potragu za „cjelinom pravila oblikovanja koja određuju uvjete i mogućnosti svega onoga što se može izreći u okviru posebne rasprave u bilo kojem vremenu” (Ritzer, 1997). Počinje od početaka, prvih izgovorenih i napisanih izjava o povijesti nekog područja želeći „otkriti osnovne uvjete koji čine raspravu mogućom” (Ritzer, 1997). Na ovome će mjestu biti važnost diskurzivnih događaja kojima će Foucault uputiti na to kako znanost ili disciplina nije utemeljena na subjektu nego na diskurzivnim pravilima i praksama (Ritzer, 1997). Takav pristup, koji se ponekad determinira kao krajnje strukturalistički, Foucaultu će koristiti prilikom raspravljanja o problemu moći te o povezanosti znanja i moći, a u kasnijem će ga radu napustiti i okrenuti se nekim drugim predmetima analize (Ritzer, 1997). Arheologijom znanja bavit će se kada govori o psihijatrijskoj ustanovi pa će tako u knjizi *Povijest ludila u klasičnom dobu* ustanoviti kako se nakon renesanse između 1650. i 1780. godine, do tad homogenost razuma i ludila počinje distancirati te razum u konačnici podvrgne ludilo (Ritzer, 1997). Foucault će govoriti o *prekidu dijaloga* koji se dogodio između razuma i ludila i posljedicama koje je ostavio, odnosno prazninu:

Ovdje razum vlada u svom čistom izdanju, u trijumfu koji za njega unaprijed aranžiran periodima nerazuma. Na taj način ludilo je izbačeno iz područja imaginarne slobode koja mu je u renesansi dozvoljavala da cvjeta. I ne toliko davno, ono je s nama bilo (fusnota namjerno ostavljeno pogrešno ili) u našoj

svakodnevnici: U Kralju Learu, u Don Quijoteu. No, u razdoblju kraćem od pola stoljeća, ono je zaustavljeno i smješteno u tvrđavu izolacije kojom vlada Razum, podvrgnuto pravilima smrtnosti i monotonim noćima (Ritzer, 1997: 367).

Prema Ritzeru (1997) ovo je reprezentativan primjerak utjecaja Maxa Webera na Foucaulta te njegova koncepta željeznoga kaveza gdje ludilo (iracionalno) provodi monotone noći u željeznom kavezu koji su konstruirali oni što imaju razum (racionalnost). Kao rezultat osude ludila Foucault vidi izrastanje znanstvene psihologije 19. stoljeća i tzv. moralne taktike psihijatrijskih praksi:

Čisto psihologijska medicina bila je moguća tek onda kada je ludilo bilo otuđeno kao krivica... Ono što nazivamo psihijatrijskom praksom predstavlja određeni tip suvremene moralne taktike koja započinje krajem 18. stoljeća, a koja je ostala sačuvana u pravu na život u ludnici, i koju su nametnuli mitovi pozitivizma (Ritzer, 1997: 367).

Foucault će potpuno odbaciti ideju o “postupnom porastu znanstvenog, medicinskog i humanitarnog progressa u tretiranju poludjelih” te će istaknuti rast moći onih zdravih posrednika kao što su liječnici psiholozi i psihijatri koji „ugnjetavaju i onemogućavaju lude” (Ritzer, 1997: 367). Foucault nastavlja proučavati utjecaj arheologije znanja medicinskog diskursa te nastaje knjiga *The Birth of Clinic* u kojoj Foucault naglasak stavlja na tzv. liječničku inspekciju, odnosno znanje koje je omogućeno liječniku uspoređujući znanje u knjigama i onoga što vidi (Ritzer, 1997). Veliku prekretnicu i izvor znanja predstavljat će autopsija kojom je, kako tvrdi Foucault, nastala nova igra s novim pravilima u kojoj su upravo ljudi, odnosno pacijenti, postali predmetom znanstvenoga znanja i praksi, a ne bolest kao entitet (Ritzer, 1997).

3.4. Genealogija moći

Na ovome mjestu pažnja će se posvetiti već spomenutom konceptu genealogije koji pripada, uz arheologiju i diskurs, među najvažnije momente prilikom upoznavanja s radom Michela Foucaulta. Koncept genealogije poslužit će Foucaultu kao pokušaj prikazivanja diskursa u trenutku pojavljivanja unutar povijesti i njenog sustava prinude (Horrocks i Jevtic, 2004). Genealogijom Foucault „analizira književna, biološka, medicinska, religijska i etička tijela spoznaje” (Horrocks i Jevtic, 2004: 97) te kako se ista ta tijela spoznaje odnose kada se govori o diskursima hereditarnosti i seksualnosti. Kod genealogije važno je naglasiti kako se povijesna promjena uzima u obzir, ali ne putem pronalaženja istine ili „opisivanjem neutralnih,

arheoloških struktura spoznaje” (Horrocks i Jevtic, 2004: 97), nego je fokus na povijesti kao primjeru na kojemu se ostvaruje volja za moći.

U knjizi *Nadzor i kazna* iz 1979. godine najviše se primjećuje raspravljanje o *genealogiji moći* gdje „moć i znanje izravno pretpostavljaju jedno drugo” (Ritzer, 1997: 369). Kao i kod proučavanja ludila i na ovome mjestu će Foucaulta zanimati određeni vremenski raspon, a to će biti između 1757. i 1830. godine (Ritzer, 1997). Naime, u tome periodu zamijenjena je tortura zarobljenika s kontrolom osnovanom na pravilima o zatvorskom postupku koja Foucault ne drži humaniziranijima zbog manje boli i okrutnosti, nego će reći kako se ovdje radi o racionaliziranosti postupka i ostavljanju većeg utiska na zatvorenike (Ritzer, 1997). Ranij torturi pripisat će dobar javni učinak, ali istaknut će i lošu *ekonomiju moći* zbog nesigurnosti i nemira koje je pobuđivala kod promatrača “spektakla” (Ritzer, 1997). Veze između znanja i moći na primjeru torture ostvaruju se na način da što su pravila razvijenija, veza postaje manje očita; pa će tako nov sistem pravila koji je u svojim učincima bio *regularniji, učinkovitiji, stalniji i detaljniji* te s povećanjem istih - smanjiti ekonomsku cijenu (Ritzer, 1997). Dakle, novi sistem kažnjavanja nije imao za cilj da bude humaniji, nego da bolje kazni i da se moći kažnjavanja olakša protok mnogo dublje u društveno tijelo (Ritzer, 1997). Navedeno dovodi do pojave nove tehnologije moći koja je „brojnija, birokratiziranija, učinkovitija, impersonalnija, nepromjenjivija, trezvenija, i uključivala je nadgledanje ne samo kriminalaca nego i cijelog društva” (Ritzer, 1997: 369).

3.5. Diskurs

Diskurs se za Foucaulta ne odnosi na lingvističke sustave ili same tekstove, nego na prakse. Kao primjer služi znanstveni diskurs „psihoanalize i njezinih institucionalnih, filozofskih i znanstvenih razina” (Horrocks i Jevtic, 2004: 86). Iskaz je osnovna jedinica koja čini diskurzivnu formaciju te njegovim proučavanjem možemo iščitati njegova ograničenja i položaj u koji stavlja govornika (Horrocks i Jevtic, 2004). Na navedenom primjeru to bi bio odnos pacijenta i analitičara. Dakle, svaka institucija diskurzivne je formacije, a sadržane iskaze može se pronaći „u obliku isprava, ugovor, uknjiženja, itd.” (Horrocks i Jevtic, 2004: 86). Diskurs ima i svoja pravila prema kojima se oblikuje, a to zahtijeva (Horrocks i Jevtic, 2004: 86):

1. Polja pojavljivanja: društvena i kulturna područja preko kojih se diskurs pojavljuje, npr. obitelj, radna sredina ili vjerska zajednica.

2. Autoritete ograničenja: institucije sa znanjem i autoritetom, poput zakona ili medicinske profesije.
3. Mrežu specifikacija: sustav pomoću kojeg, recimo, različite vrste ludila mogu međusobno biti povezana u psihijatrijskom diskursu.

Foucault naglašava pojavu disciplinskog društva koje posjeduje moć kojom nakon što se proizvede novi diskurs „kontrolira, selektira, organizira i raspoređuje prema određenom broju procedura“, a tim činom izbjegava se opasnost diskursa, nepokorenog diskursa koji ne bi bio podoban te zato „društvo ograničava opasne diskurse tako da ih isključuje, zabranjuje, dijeli, disciplinira i odbacuje“ (Horrocks i Jevtic, 2004: 96).

3.6. Panoptikon

Nezaobilazan objekt koji je privukao golemu pažnju Michela Foucaulta te koji će mu poslužiti kao materijaliziran odraz njegove misli jest Panopticon, a osmislio ga je Jeremy Bentham. Filozof utilitarizma Jeremy Bentham opisuje *kulu* iz koje prvotno stražar, a zatim „lječnik, učitelj ili poslovođa može uhoditi i proučavati ponašanje“ (Horrocks i Jevtic, 2004: 118). Na ovome mjestu važna je uloga prostora i tijela smještenih u prostoru, u odnosu spram drugih (Horrocks i Jevtic, 2004). Osobe koje su pod nadzorom nikada posve sigurno ne znaju kad ih se promatra i tako učinkovito upravljaju sami sobom (Horrocks i Jevtic, 2004). Panopticon predstavlja korak više u naglašavanju važnosti zatvorskih institucija kao glavnih mehanizama moći i spoznaje (Horrocks i Jevtic, 2004). Veliki utisak ostavlja Foucaultovo naglašavanje opservacije koja ima tendenciju da se širi, da bude sveobuhvatna i da se premeži tako da njena dominacija bude svugdje prisutna. Tu analitičku funkciju pripisat će Foucault upravo mreži zatvorskih sustava:

Mreža strogih zatvora jedan je od oklopa moći/spoznaje što je omogućilo povijesnu opstojnost humanističkih znanosti. Čovjek kojeg se može spoznati (duša, individualnost, svijest, ponašanje, itd.) objekt/činak je tog analitičkog ulaganja, te dominacije/opservacije.” (Horrocks i Jevtic, 2004: 120).

Kao učinak kojega Panoptikon² treba proizvesti i sam Foucault tumači kako mu je za cilj: da se kod zatočenika stvori svjesno i stalno stanje vidljivosti kojim se osigurava automatsko funkcioniranje moći. Da se ustupa tako da nadgledanje bude neprestano u svojim posljedicama, čak ako i jest diskontinuirano u djelovanju;

² Detaljan opis Panoptikona vidi u Foucault, M. i Marion, D. (1994). *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*. Informator. Str. 205-206

da savršenost moći teži k tomu da učini izlišnom sadašnjost njezina izvršavanja; da taj arhitekturni aparat bude stroj za stvaranje i podržavanje odnosa moći neovisno o onome tko je izvršava; ukratko, da zatočenici budu obuhvaćeni situacijom moći koje su sami nosioci (Foucault, 1994: 206-207).

Foucault je istaknuo dva važna elementa kod Benthamova Panoptikona, a to je da moć mora biti *vidljiva i neprovjerljiva*. Vidljiva znači da će zatočeniku bez prestanka pred očima biti visoka silueta središnjeg tornja s kojega se na njega vrebalo. Neprovjerljiva pak da zatočenik nikada ne smije znati gleda li ga netko stvarno, ali mora biti siguran da se to uvijek može dogoditi. Jačinu i kvalitetu moći koju Panoptikon posjeduje i reproducira Foucault pripisuje sljedećemu:

Zato što, bez ikakva drugog oruđa do arhitekture i geometrije, izravno djeluje na pojedince; daje duhu moć nad duhom. Panoptička je shema pojačivač za bilo koji aparat moći: osigurava njegovu ekonomičnost (u pogledu materijala, osoblja i vremena), osigurava njegovu djelotvornost zahvaljujući svom predostrožnom značaju, kontinuiranom funkcioniranju i svojim automatskim mehanizmima. Ona je način na koji se od moći, u količini koja je danas bez premca, dobiva veliko i novo oruđe upravljanja; a izvanrednost joj se sastoji u velikoj snazi koju je kadra dati svakoj ustanovi na koju se primjenjuje (Foucault, 1994: 212).

Foucault naglašava i široku primjenjivost sheme Panoptikona jer je “kadra da se uklopi u bilo koju funkciju (odgojnu, terapijsku, proizvodnu, kaznenu)...” (Foucault, 1994: 212).

4. Mikrofizika moći

1976. godine objavljen je intervju koji je Foucault dao za talijanske medije, a objavljeni naslov glasio je *Mikrofizika moći* (Pavlović, 2010). U tom intervjuu nalazi se objašnjenje pristupa moći Michela Foucaulta zajedno sa svim razlikama od prevladavajućih shvaćanja moći (Pavlović, 2010). Foucault se nastoji potpuno odmaknuti od negativnih, skučenih i oskudnih koncepcija moći koje se isključivo odnose na represivna djelovanja (Pavlović, 2010). Foucault se odmiče od represivnog pristupa moći te razvija „novu ekonomiju moći—pristup moći kao produktivnoj snazi“ (Pavlović, 2010: 148). Foucault želi reći kako je nemoguća poslušnost represivnoj zabrani koja kaže *ne* te tumači kako se ovdje radi o moći kao snazi koja „prožima tijela, proizvodi stvari, inducira zadovoljstvo, stara znanje, proizvodi diskurse“ (Pavlović, 2010: 148). Djelo *Nadzor i kazna - pojava zatvora* iz 1975. godine nastalo je kao rezultat istraživanja

kaznenog sustava i pravosudne moći koje je Foucault provodio tijekom svojih predavanja početkom sedamdesetih godina u Francuskoj i Brazilu (Horrocks i Jevtic, 2004). Djelo se realizira kao „genealogija duše i tijela na političkom, pravosudnom i znanstvenom području” (Horrocks i Jevtic, 2004: 111), a područje manifestacije takvog odnosa Foucault će proučavati u odnosu spram kažnjavanja. Na tome mjestu osobito će važna biti relacija moć - tijelo gdje će Foucault razabirati načine na koje se ostvaruje moć unutar tijela i moć nad tijelom. Daljnjom specijalizacijom mehanizama moći koji „opsjedaju, označavaju, uvježbavaju, muče...” (Horrocks i Jevtic, 2004:111) te sve boljom organiziranošću i napretkom u tehničkom smislu, društvo je sve bliže tzv. „političkoj tehnologiji tijela.” Kada govori o političkoj tehnologiji tijela Foucault tumači kako je tijelo „izravno uronjeno u političko okruženje; odnosi moći imanju na njega neposredno djelovanje; prožimaju ga... prožeto odnosima moći i dominacije upravo kao proizvodna snaga” (Foucault, 1994: 25). Politička tehnologija tijela podrazumijeva znanje o tijelu s ciljem pronalaska načina ovladavanja njegovim snagama (Foucault, 1994).

Da je mikrofizika moći temeljena i proistekla iz *Nadzora i kazne* da se zaključiti iz onoga što sam Foucault govori prilikom jednog intervjua:

Ono što sam u *Nadzoru i kazni* htio pokazati jest kako se je počam sa XVII-XVIII stoljećem dogodilo realno tehnološko deblokiranje produktivnosti moći. Ne samo da su monarhije klasičnog doba razvile velike aparate Države - vojsku, policiju, fiskalnu administraciju - nego se u ovoj epohi nadasve uspostavilo ono što bi se moglo nazvati jednom novom ekonomijom moći, tj. postupci koji omogućuju da učinci moći cirkuliraju na način koji je istodobno kontinuiran, neprekidan, adaptiran, individualiziran u čitavom socijalnom tijelu (Foucault, 1994: 151).

Na ovome mjestu važno je naglasiti kako upravo u *Nadzoru i kazni* Foucault eksplicitno spominje mikrofiziku moći kada ju dovodi u vezu s političkom tehnologijom tijela za koju kaže da se ostvaruje kao „neka mikrofizika moći koju u igru uvode aparati i institucije“ (Foucault, 1994: 26). Zbog dugačkog monologa kojim Foucault govori o mikrofizici moći i onome što ju obilježava, odlučeno je kako će se u narednim točkama donijeti kratke izjave koje obilježavaju pojam mikrofizike moći:

1. Na neki način ju uvode aparati i institucije, ali ona se zapravo nalazi negdje između tih tijela, njihovog funkcioniranja unutar društva i materijalnog oblika.
2. Ne moguća je za uhvatiti i prisvojiti. Dakle pri proučavanju njenog djelovanja ne treba ju se pripisivati kao vlasništvo jer je ona neovisna.

3. Njezini učinci se realiziraju u „odredbama, manevrima, taktikama, tehnikama, oblicima funkcioniranja“ te njih treba proučavati.
4. Nastojanje treba biti odgonetnuti stalne djelatne relacije umjesto da ju se promatra u statičnom položaju na mjestu u kojem će nekome pripadati kao teritorij.
5. Ta se moć više izvršava nego što se posjeduje, nije stečena ili sačuvana povlastica vladajuće klase primjerice, nego je ukupni učinak njezinih tzv. strateških položaja
6. Put njezina djelovanja zadire daleko u dubinu društva, nije lokalizirana u odnosima između države i građana ili na granici među klasama.
7. Relacije joj nisu jednoznačne, njima su definirane bezbrojne točke sučeljavanja i žarišta nestabilnosti, a te točke sadrže opasnosti od sukoba, borbi i izvrtanja snaga – kao borba za hegemoniju.
8. Izvrtanje tih snaga ili mikromoći ne pokorava se zakonima sve ili ništa, dakle ne postoji stečenost jednom za svagda zbog kontroli novog aparata ili novom funkcioniranju ili pak razaranju institucija.
9. Njezine „epizode“ se ne mogu uvrstiti u povijest nego samo njezini učinci koji obuhvaćaju cijelu mrežu (Foucault, 1994).

Važno je naglasiti povezanost pojmova koji su opisani u trećem poglavlju ovog rada s konceptom mikrofizike moći. Naime, rečeno je kako koncept arheologije znanja predstavlja skrivenu mrežu spoznaje, ali taj koncept usredotočen je na svaki znanstveni diskurs te definira što se može smatrati znanstvenim, a što pak ne. Koncept mikrofizike moći naglašava da i ultimativni makro procesi bivaju (p)održavani putem mikro procesa bez kojih nema uspješnosti ni legitimacija; u tome se koncept mikrofizike moći naslanja na arheologiju znanja, jer je sprega znanje/moć, posebice pod aurom autoriteta znanstvenog znanja, jedna od najmoćnijih silnica u operaciji mikrofizike moći. Arheologija i genealogija režima znanja i sprege znanja/moći otkivat će povijesnu kontingentnost nastanka uvjeta mogućnosti za neku vrstu znanja i institucija; to su metode historiziranja sadašnjosti u svrhu propitivanja neupitnosti kategorija koje koristimo i na koje se naslanjamo. U analizi institucija kao što su ludnica i zatvor, nakon analize nastanka znanosti o čovjeku, Foucault će nastaviti analize funkcioniranja mikrofizike moći u takozvanom dobu razuma. Genealogija znanja i moći predstavlja usavršavanje načina kontrole sa sve većom dozom suptilnosti, kapilarnosti i raspršenosti.

Rade Kalanj ističe neovisnost mikrofizike moći te je opisuje kao *krvotok zbilje*. Naglasit će da je mikrofizika moći koncept koji ne „prebiva ni u apstraktnim terminima kao što su suverenitet, država, zakon, ili kolektivna predodžba, niti u nekoj empirijskoj realnosti kao što su vlada ili društvene klase...” (Kalanj, 1993: 78). Kalanj će također istaknuti prodornost ovoga

koncepta kojemu je eminentan prodor u društvene strukture na svim razinama uvlačeći se u samo postojanje (Kalanj, 1993). Naglašavajući spomenuti odnos znanja i moći Kalanj za primjer uzima odnos prema seksualnosti o kojoj je Foucault pisao u kasnijem radu. Foucault je zamjerio Zapadu što je seksualnosti, umjesto užitka, određena „stroga analiza svake misli i svakog čina vezanih za užitak“ te u tome Kalanj vidi osnovni diskurzivni oblik kojim se isprepliću znanje i moć (Kalanj, 1993: 79). Dok analizira Foucaultovo poimanje moći, Kalanj naglašava poziciju u kojoj se spram moći nalazi pojedinac. Pojedinac tako vlada i upravlja sobom putem različitih tehnologija sebstva, što je *par excellence* primjer učinkovitosti mikrofizike moći, i proizvod je tehnika moći, koja se ne smatra supstancom nego je splet tzv. kapilarnih mehanizama koji ga oblikuju i proizvode, a koji su izjednačeni s državom (Kalanj, 1993: 85). Važna su uporišta moći i omogućavanja njezina djelovanja pri tome racionalnost i modernost – oni omogućuju uspostavu načina vladanja kroz pouku o tome „kako vladati, kako osigurati vladljivost društva“ (Kalanj, 1993: 85).

4. Zaključak

Ovaj rad analizirao je pristupe moći u sociologiji, s posebnim interesom za odmak Foucaultova pristupa označenog kao mikrofizika moći od tradicionalnijih pristupa. Rezultati pokazuju da je Foucaultova teorija svojevrсна metateorija koja se ne oslanja niti na klasne razlike kao što ističu marksisti, niti na mogućnost držanja moći unutar organizirane manjine kako zagovaraju pripadnici teorija elite. Razlikovat će se i od pristupa Maxa Webera i Talcotta Parsonsa u tome smislu što Foucault ne zagovara sposobnost posjedovanja moći nego naglašava njezine učinke djelovanja koji su nastali kao rezultat djelovanja različitih točaka sukoba. Važno je naglasiti i da Foucault koncept mikrofizike moći ne želi svrstati pod tzv. apstraktne termine u koje pripada i država. Mikrofizika je moći pojam koji predstavlja ono neopipljivo i teško određivo u svojoj oprečnosti i nemogućnosti da se „uhvati“ i svrsta. Poznavanje opusa i biografije Michela Foucaulta, kao i utjecaja na njega, pravilno tumačenje osnovnih pojmova poput genealogije, arheologije i diskursa, potrebni su preduvjeti za analizu ikojeg dijela njegova rada, a možda posebice mikrofizike moći kao oznake za niz procesa koji se odvijaju putem mikro praksi, institucijskih konvencija i internaliziranog vladanja pojedinaca samima sobom. Glavni je rezultat ovoga rada, osim ukazivanja na momente razlike Foucaultova pristupa moći u odnosu na nekoliko drugih pristupa raširenih u sociologiji, uvid u to da se djelovanje društvene moći i kontrole razvija u smjeru sve manje vidljivih i normaliziranih činova i da se ono odmiče od represivna kažnjavanja tijela prema tehnologijama sebstva i posvuda prisutnoj disciplini.

Zaključak o rezultatima u duhu Foucaultova nasljeđa međutim ne treba zamrznuti, on prije želi ostati trajan u svojim učincima kritike i metode. Završavam stoga upečatljivim opisom Clifforda Geertza: „Foucault je bio nemogući objekt - nepovijesni povjesničar, antihumanistički humanistički znanstvenik i protustrukturalistički strukturalist” (Horrocks i Jevtic, 2004: 70).

6. Popis literature

1. Abercrombie N, Hill S i Turner B S (2008). *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
2. Đurić M, i Weber M (1987). *Sociologija Maksa Vebera*. Zagreb: Naprijed
3. Foucault M (2019). *Arheologija znanja*. Zagreb: Mizantrop
4. Foucault M i Marion D (1994). *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*. Zagreb: Informator
5. Foucault M (1994). *Znanje i moć*. Zagreb: Globus
6. Haralambos M i Holborn M (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing
7. Heiskala R (2001). Theorizing power: Weber, Parsons, Foucault and neostructuralism. *Social Science Information*, 40(2), 241-264
8. Horrocks C i Jevtic Z (2004). *Foucault za početnike*. Zagreb: Biblioteka za početnike
9. Kalanj R (2010). *Ideologija, utopija, moć*. Zagreb: Jesenski i Turk
10. Kalanj R (2005). *Suvremenost klasične sociologije*. Zagreb: Politička kultura
11. Kalanj Rade (1993). Michel Foucault i problem moći. *Revija za sociologiju*, XXIV (1-2), 77-85
12. Kuvačić I (1990). *Funkcionalizam u sociologiji* (Vol. 6). Zagreb: Naprijed
13. Mills C W (1964). *Elita vlasti*. Beograd: Kultura
14. Pavlović V (2010). *Diskursi moći*. Zagreb, Podgorica: Politička kultura